

КОМПЛЕКСНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ • 10 КЛАС

ТЕМА 3

ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Уроки 8-17

Конспекти • таблиці • ключові дати • поняття • практична
робота • тематичне оцінювання

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Структура теми

Зміст теми. Розвиток США, Великої Британії, Франції, Італії, Німеччини та СРСР у 1920–1930-х роках; економічна стабілізація і Велика депресія; демократичні, авторитарні й тоталітарні моделі; громадянська війна в Іспанії; провідні ідеології міжвоєнної доби.

Урок	Тема
8	Сполучені Штати Америки в 20-х–30-х рр.
9	Велика Британія в 20-х–30-х рр.
10	Франція в 20-х–30-х рр.
11	Італія в 20-х–30-х рр.
12	Німеччина в 20-х–30-х рр.
13	Радянський Союз в 20-х–30-х рр.
14	Виклики міжвоєнного часу. Демократія, авторитаризм, тоталітаризм. Громадянська війна в Іспанії
15	Комунізм, соціалізм, неолібералізм, інтегральний націоналізм, фашизм і нацизм
16	Практичне заняття № 3
17	Урок узагальнення і тематичного оцінювання

Ключові поняття: проспериті; світова економічна криза; фондова біржа; державне регулювання економіки; тоталітаризм; авторитаризм; фашизм; корпоративна держава; нацизм; комуністичний режим; антисемітизм; неолібералізм; соціал-реформізм; інтегральний націоналізм.

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Урок 8. Сполучені Штати Америки в 20-х–30-х рр.

Головна думка. Перша світова війна перетворила США на провідну фінансово-економічну силу. Після доби швидкого зростання країна пережила крах 1929 р. і Велику депресію. «Новий курс» Ф. Д. Рузвельта означав перехід до активнішого державного регулювання ринкової економіки.

Після уроку учні мають уміти: пояснювати зміну світового статусу США; характеризувати «проспериті» та Велику депресію; розкривати зміст «Нового курсу»; установлювати зв'язок між кризою та посиленням ролі держави.

Основа: І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», § 9, с. 58–64.

1. США після Першої світової війни

На відміну від європейських держав, територія США не зазнала масових руйнувань. Війна різко збільшила попит на американські військові матеріали, продовольство і сировину. За 1914–1918 рр. загальний прибуток американських корпорацій становив **33,6 млрд доларів**.

- **Фінанси.** США перетворилися на головного кредитора європейських держав, а Нью-Йорк став міжнародним фінансовим центром.
- **Промисловість.** На початку 1920-х років країна виробляла близько половини світового вугілля, приблизно 3/5 чавуну і сталі, 2/3 нафти та 85 % автомобілів.
- **Праця.** Війна розширила виробництво, скоротила безробіття і сприяла зростанню зарплат.
- **Імміграція.** У 1900–1914 рр. до США прибуло приблизно 14 млн європейців, що давало промисловості значні трудові ресурси.

Показник	Зміна / значення
Роль США у світі	Від великої регіональної держави до головного кредитора та претендента на світове економічне лідерство.
Промисловість	Різке зростання частки США у світовому промисловому виробництві.
Фінансовий центр	Посилення Нью-Йорка як міжнародного фінансового центру.

Показник	Зміна / значення
Європа	Після війни багато європейських держав стали боржниками США.

2. Суспільство і політика 1920-х років

Подія / явище	Зміст
1920 р. — 19-та поправка	Жінки отримали виборче право на загальнофедеральному рівні.
«Сухий закон»	Заборона виробництва і продажу алкогольних напоїв. Вона сприяла зростанню нелегального бізнесу й організованої злочинності; скасована 1933 р.
В. Гардінг	Президент 1921–1923 рр. Орієнтація на сприятливі умови для великого бізнесу.
К. Кулідж	Президент 1923–1929 рр. Символ політики невтручання в господарські справи; у підручнику наведено вислів «Справа Америки — бізнес».
Г. Гувер	Президент 1929–1933 рр. На його каденцію припав початок Великої депресії.

Ізоляціонізм

Політичний ізоляціонізм означав небажання брати на себе постійні зобов'язання у європейських конфліктах. Водночас економічна присутність США за кордоном не слабшала: американські кредити, товари й капітали відігравали дедалі більшу роль.

Важливо. Ізоляціонізм не означав повної відмови США від світової політики. Це передусім було прагнення уникати постійних військово-політичних союзів у Європі, зберігаючи економічний вплив.

3. Доба «проспериті»

Підручник описує економічний підйом, що розпочався **1922 р.** і тривав до осені 1929 р.; у підсумковій таблиці §16 доба «проспериті» подана як **1924–1929 рр.** Обидва формулювання належать наданому джерелу: перше показує початок післявоєнного підйому, друге — його найвиразнішу фазу.

- **Масове виробництво.** Поширення конвеєра і стандартизації знижувало собівартість товарів.
- **Автомобілізація.** Виробництво автомобілів зросло з 2,2 млн у 1921 р. до 5,3 млн у 1929 р.; США давали близько 3/4 світового випуску автомобілів.

- **Споживчий кредит.** Побутову техніку, автомобілі та інші товари дедалі частіше купували в розстрочку.
- **Світова вага.** Наприкінці 1920-х років на США припадало близько 48 % промислового виробництва західного світу.

Проспериті — період економічного процвітання США у 1920-х роках, пов'язаний із масовим виробництвом, зростанням споживання, кредиту та прибутків.

4. Крах 1929 р. і Велика депресія

Дата / показник	Що сталося
24 жовтня 1929 р.	«Чорний четвер»: на Нью-Йоркській біржі було продано 12,8 млн акцій; почалася паніка.
29 жовтня 1929 р.	Продано 16,4 млн акцій; біржовий крах поглибився.
1929–1933 рр.	Збанкрутували близько 135 тис. підприємств і 5760 банків.
Промисловість	Загальний обсяг виробництва скоротився приблизно на 46,2 %.
Окремі галузі	Автомобілебудування — приблизно на 80 %, чавун — на 79 %, сталь — на 76 %.
Безробіття	Наприкінці 1933 р. — близько 17 млн безробітних.

- **Причини, показані в матеріалі:** перевиробництво, спекулятивне зростання вартості акцій, кредитна залежність споживачів, диспропорції між виробництвом і платоспроможним попитом.
- **Соціальний наслідок:** мільйони людей втратили роботу й житло; виникли поселення безробітних, які називали «гувервілями».
- **Політичний наслідок:** довіра до традиційної політики невтручання держави в економіку різко знизилася.

Біржова паніка → банкрутства банків → падіння кредитування → скорочення виробництва → масове безробіття → падіння попиту → поглиблення кризи

5. «Новий курс» Франкліна Делано Рузвельта

На президентських виборах 1932 р. переміг демократ Ф. Д. Рузвельт. Його програма «Нового курсу» не скасовувала ринкову економіку, але істотно посилювала державне регулювання фінансів, промисловості, сільського господарства та соціальної сфери.

Напря́м	Осно́вні заходи	Ме́та
Банки й фінанси	«Банківські канікули», перевірка банків; у 1934 р. девальвація долара та посилення контролю за фінансовим ринком.	Відновити довіру до банків, зупинити паніку, стабілізувати валюту.
Сільське господарство	12 травня 1933 р. — закон про регулювання сільського господарства (AAA).	Зменшити надвиробництво і підвищити ціни.
Промисловість	16 червня 1933 р. — закон про відновлення національної промисловості (NRA).	Встановити правила конкуренції, підтримати виробництво та зайнятість.
Трудові відносини	Липень 1935 р. — закон Вагнера.	Закріпити право на профспілки й колективні переговори.
Соціальна політика	1935 р. — закон про соціальне забезпечення.	Закласти систему пенсій і допомоги безробітним.

Значення «Нового курсу». Держава почала активніше регулювати ринкову економіку і взяла на себе більшу соціальну відповідальність. Підручник пов'язує з цим формування засад «держави добробуту».

6. Хронологія уроку

Дата	Подія
1920	19-та поправка до Конституції США — виборче право жінок.
1922–1929	Економічний підйом; у підсумку \$16 «проспериті» — 1924–1929.
24 жовтня 1929	Біржовий крах — «Чорний четвер».
1929–1933	Велика депресія.
1932	Перемога Ф. Д. Рузвельта на президентських виборах.
1933	Початок «Нового курсу»; AAA та NRA.
1935	Закон Вагнера і закон про соціальне забезпечення.

7. Запитання для закріплення

1. Чому Перша світова війна посилила економічну роль США? (§9, с. 58–59)
2. Що означає поняття «проспериті» і які ознаки цього періоду? (§9, с. 60–61)

- 3.** Назвіть прояви Великої депресії в промисловості, банківській системі та зайнятості. (§9, с. 61-62)
- 4.** Які головні заходи «Нового курсу» Ф. Д. Рузвельта? (§9, с. 62-64)
- 5.** Чому «Новий курс» означав зміну ролі держави в економіці США? (§9, с. 62-64)

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Урок 9. Велика Британія в 20-х–30-х рр.

Головна думка. Велика Британія вийшла з Першої світової війни переможницею, але економічно ослабленою. У 1920–1930-х роках країна пережила перебудову партійної системи, гострі трудові конфлікти й світову кризу, однак зберегла парламентську демократію та поступово перебудувала імперські зв'язки.

Після уроку учні мають уміти: характеризувати наслідки війни; пояснювати піднесення лейбористів; аналізувати загальний страйк 1926 р.; розкривати антикризову політику Національного уряду і зміни в Британській співдружності.

Основа: І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», § 10, с. 65–70.

1. Наслідки Першої світової війни

Показник	Наслідок
Людські втрати	743 тис. загиблих і 1,693 млн поранених.
Промисловість	Загальний спад приблизно на 20 %; видобуток вугілля — на 21 %, суднобудування — на 32 %.
Торговельний флот	Втрачено близько 70 % довоєнного торговельного флоту.
Експорт	Експорт готових виробів скоротився приблизно вдвічі.
Фінанси	Країна з кредитора перетворилася на боржника американських банків.

Водночас Британія залишалася великою колоніальною державою й переможницею війни. Її політична система не була зруйнована, тому післявоєнні труднощі вирішувалися переважно парламентськими методами.

2. Уряд Девіда Ллойд Джорджа: післявоєнні реформи

Сфера	Рішення
Фінанси	1919 р. припинено дію золотого стандарту; держава контролювала випуск паперових грошей.
Транспорт	Посилено державний контроль над залізницями.

Сфера	Рішення
Сільське господарство	1920 р. запроваджено гарантії цін для фермерів.
Виборче право	Реформа 1918 р.: жінки старші 30 років отримали виборче право; чоловіки — з 21 року за встановленими умовами.
Соціальна сфера	Допомога безробітним, житлове будівництво, розвиток освіти; обов'язкове навчання до 14 років і безкоштовна початкова школа.
Ірландія	6 грудня 1921 р. утворена Ірландська Вільна держава; шість північних графств залишилися у складі Великої Британії.

Нова назва держави. Після ірландського врегулювання офіційна назва — Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії.

3. Зміна партійної системи

До війни головними суперниками були консерватори й ліберали. У 1920-х роках Лейбористська партія швидко посилилася і витіснила лібералів із ролі головної альтернативи консерваторам.

Політична сила	Соціальна / політична опора	Роль у 1920-1930-х
Консерватори	Власники, підприємці, частина середніх верств.	Залишалися найвпливовішою правою партією.
Лейбористи	Робітники, профспілки, прихильники соціальних реформ.	1924 р. сформували перший лейбористський уряд на чолі з Р. Макдональдом.
Ліберали	Традиційні середні верстви, прихильники класичного лібералізму.	Втратили позицію другої головної партії.

4. Перший уряд Рамсея Макдональда

У 1924 р. лейбористи вперше сформували уряд. Він не намагався ліквідувати приватне підприємництво, а поєднував підтримку бізнесу з прагненням розширити соціальну допомогу. Сам факт приходу лейбористів до влади засвідчив зміну британської партійної системи.

5. Загальний страйк 1926 р.

Власники шахт вимагали зниження зарплати гірників приблизно на 15 %. Уряд протягом дев'яти місяців субсидував галузь, але після припинення субсидій конфлікт загострився.

Етап	Зміст
Передумова	Шаховласники вимагали зменшення заробітків і зміни умов праці.
4 травня 1926 р.	Початок загального страйку на підтримку шахтарів.
Масштаб	Разом із членами сімей страйк охопив приблизно 18 млн осіб — понад 40 % населення.
12 травня	Загальний страйк припинили.
До грудня 1926 р.	Шахтарі продовжували боротьбу окремо, але зазнали поразки.
Наслідок	Зарплати було знижено, робочий день подовжено; загальні страйки та масове пікетування обмежено законом.

Висновок. Страйк 1926 р. став найбільшим трудовим конфліктом міжвоєнної Британії, але не зруйнував парламентський лад.

6. Демократичні зміни та криза 1929-1933 рр.

- **1928 р.** Жінки отримали виборчі права на однакових із чоловіками умовах.
- **1929 р.** Утворено другий лейбористський уряд Р. Макдональда.
- **Початок 1930-х.** Світова економічна криза вдарила по традиційних галузях. Суднобудування скоротилося приблизно в 11 разів, зовнішня торгівля — більш ніж удвічі.
- **1931 р.** Курс фунта стерлінгів знизився приблизно на третину; безробіття наблизилося до 3 млн осіб.

7. Національний уряд і перебудова імперії

У серпні 1931 р. лейбористський уряд розпався. Р. Макдональд очолив коаліційний Національний уряд.

Напрямок	Рішення / наслідок
Грошова політика	Відмова від золотого забезпечення фунта; формування «стерлінгового блоку».
Торгівля	Посилення протекціонізму; преференційні тарифи в межах імперії.
Бюджет	Скорочення державних витрат у відповідь на фінансову кризу.
1931 р. — Вестмінстерський статут	Домініони отримали суверенні права; оформлювалася Британська співдружність.

Напрям	Рішення / наслідок
1932 р. — Оттавська конференція	Запроваджено систему взаємних торговельних преференцій між Британією та домініонами.

Попри економічні труднощі й появу Британського союзу фашистів Освальда Мослі (1932), британська демократія збереглася. Закони 1934 і 1937 рр. обмежували радикальні політичні організації та насильницькі методи боротьби.

8. Хронологія уроку

Дата	Подія
1918	Виборча реформа; розширення участі жінок у виборах.
6 грудня 1921	Утворення Ірландської Вільної держави.
1924	Перший лейбористський уряд Р. Макдональда.
4–12 травня 1926	Загальний страйк; шахтарі продовжували боротьбу до грудня.
1928	Зрівняння виборчих прав жінок і чоловіків.
1929	Другий лейбористський уряд.
1931	Національний уряд; Вестмінстерський статут.
1932	Оттавська конференція; Британський союз фашистів.

9. Запитання для закріплення

1. Чому Велика Британія, попри перемогу у війні, була економічно ослаблена? (§10, с. 65–66)
2. Які реформи провів уряд Д. Ллойд Джорджа? (§10, с. 65–66)
3. Чому лейбористи витіснили лібералів із ролі головної опозиційної сили? (§10, с. 66–67)
4. Які причини, хід і наслідки загального страйку 1926 р.? (§10, с. 67–68)
5. Що змінив Вестмінстерський статут 1931 р.? (§10, с. 69–70)
6. Чому в Британії фашистський рух не зруйнував демократію? (§10, с. 69–70)

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Урок 10. Франція в 20-х–30-х рр.

Головна думка. Франція здобула перемогу у війні, повернула Ельзас і Лотарингію та розширила вплив, але заплатила величезними людськими й матеріальними втратами. Світова криза загострила соціально-політичне протистояння. Народний фронт 1936 р. став відповіддю лівих і центристських сил на загрозу правого радикалізму.

Після уроку учні мають уміти: пояснювати післявоєнні проблеми Франції; характеризувати діяльність Національного та Лівого блоків; розкривати причини створення Народного фронту й зміст його реформ.

Основа: І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», § 11, с. 71–75.

1. Ціна перемоги у Першій світовій війні

Показник	Дані / наслідок
Людські втрати	1,4 млн загиблих; 2,8 млн поранених; близько 750 тис. інвалідів.
Матеріальні збитки	Приблизно 200 млрд золотих франків.
Фінанси	Втрата значної частини капіталів, вкладених у Росії; Франція з кредитора дедалі більше ставала боржником.
Версальські здобутки	Повернення Ельзасу і Лотарингії; Саарські вугільні копальні; 52 % німецьких репарацій.
Міжнародний вплив	Розширення колоніальних володінь; підтримка Малої Антанти; військовий союз із Польщею 1921 р.

Післявоєнна політика Франції значною мірою визначалася прагненням гарантувати безпеку від Німеччини та отримати репарації.

2. Соціальні реформи уряду Жоржа Клемансо

- 8-годинний робочий день.
- Можливість укладення колективних договорів.
- Підвищення заробітної плати на 20–25 %.
- Кредити селянам.
- Прогресивний прибутковий податок.

3. Політичні блоки 1920-х років

Період / сила	Політика
Національний блок після виборів 1919 р.	Правоцентристська орієнтація; жорсткіша політика щодо Німеччини.
Р. Пуанкаре, 1922 р.	Курс на забезпечення виплати репарацій; у січні 1923 р. Франція разом із Бельгією окупувала Рур.
Лівий блок, 1924–1926 рр.	Амністія політичним в'язням, повернення звільнених залізничників, 300 млн франків на житлове будівництво, виведення військ із Руру.
Уряд національної єдності Р. Пуанкаре, 1926–1929 рр.	Підвищення податків і мит, скорочення частини державних витрат, девальвація франка в грудні 1926 р.; фінансова стабілізація та промислове зростання.

4. Світова економічна криза у Франції

У Франції криза почалася пізніше, восени 1930 р., але тривала довше — приблизно до 1935 р.

Показник	Під час кризи
Машинобудування	Скорочення приблизно на 69 %.
Чавун і сталь	Виробництво зменшилося приблизно наполовину.
Зовнішня торгівля	Скоротилася більш ніж удвічі; імпорт та експорт — приблизно на 65 %.
Село	Погіршення становища селян, зростання боргової залежності.

Дирижизм — політика активного державного втручання та регулювання економіки при збереженні приватної власності й ринкових механізмів.

У наданому підручнику антикризові пошуки пов'язуються з ідеями Дж. М. Кейнса: держава має впливати на попит, зайнятість і господарську активність.

5. Загроза правого радикалізму

6 лютого 1934 р. у Парижі відбулися масові виступи правих і ветеранських організацій, що переросли у сутички. Ліві сили сприйняли ці події як реальну загрозу демократії.

Крок до єдності	Зміст
Липень 1934 р.	Соціалісти на чолі з Леоном Блюмом і комуністи на чолі з Морісом Торезом уклали пакт про єдність дій.

Крок до єдності	Зміст
1935 р.	До співпраці приєдналися радикали Едуара Даладье; сформувався Народний фронт.
Січень 1936 р.	Оприлюднено спільну програму Народного фронту.
Травень 1936 р.	Народний фронт здобув 57 % голосів. Соціалісти — 149 мандатів, радикали — 109, комуністи — 72.

6. Уряд Леона Блюма і реформи Народного фронту

Рішення	Зміст
Матіньйонські угоди, 7 червня 1936 р.	Підвищення зарплати; визнання колективних договорів і профспілкових прав.
Трудове законодавство	40-годинний робочий тиждень; оплачувані відпустки.
Зайнятість	Програми громадських робіт і заходи проти безробіття.
Соціальна підтримка	Розширення соціального страхування, доплати до зарплат і пенсій.
Підприємництво	Кредити дрібним і середнім підприємствам.
Демократія	Розпуск частини воєнізованих правих ліг.
Економіка	Часткова націоналізація військової промисловості; посилення контролю над Банком Франції.

Усього уряд і парламентська більшість Народного фронту ухвалили 133 закони. Однак реформи викликали спротив великого капіталу, відплив капіталів та інфляційний тиск.

- **Лютий-березень 1937 р.** Уряд оголосив «паузу» в реформах.
- **Червень 1937 р.** Л. Блюм подав у відставку.
- **Квітень 1938 р.** Уряд очолив Е. Даладье.
- **Жовтень 1938 р.** Радикали фактично вийшли з Народного фронту.

Історичне значення. Народний фронт не усунув усіх економічних проблем, але розширив соціальні права і, за логікою підручника, допоміг не допустити встановлення фашистської диктатури у Франції.

7. Хронологія

Дата	Подія
1920	Створення Французької комуністичної партії.

Дата	Подія
1923	Франко-бельгійська окупація Руру.
1924–1926	Лівий блок.
1926–1929	Уряд національної єдності Р. Пуанкаре.
6 лютого 1934	Праворадикальні заворушення в Парижі.
1935	Формування Народного фронту.
Травень 1936	Перемога Народного фронту на виборах.
7 червня 1936	Матіньйонські угоди.
1938	Фактичний розпад Народного фронту.

8. Запитання для закріплення

1. Якими були людські та матеріальні втрати Франції у Першій світовій війні? (§11, с. 71)
2. Які відмінності мали політика Національного і Лівого блоків? (§11, с. 71–72)
3. Чому економічна криза сприяла радикалізації політичного життя? (§11, с. 72–73)
4. Які події 6 лютого 1934 р. підштовхнули ліві партії до об'єднання? (§11, с. 73)
5. Назвіть головні соціально-економічні реформи Народного фронту. (§11, с. 74–75)
6. У чому полягало значення Народного фронту для французької демократії? (§11, с. 74–75)

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Урок 11. Італія в 20-х–30-х рр. Фашистський режим Б. Муссоліні

Головна думка. Після війни Італія переживала соціальну кризу, розчарування результатами миру й слабкість парламентських урядів. Фашистський рух Беніто Муссоліні використав насильство, націоналістичні гасла та страх перед революцією, а після приходу до влади поступово ліквідував демократію й створив корпоративну диктатуру.

Після уроку учні мають уміти: пояснювати причини піднесення фашизму; описувати «похід на Рим»; простежувати перетворення коаліційного уряду на диктатуру; визначати сутність корпоративної держави.

Основа: І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», § 12, с. 76–81.

1. «Переможена серед переможців»

Проблема	Прояв
Територіальні очікування	Незадоволення тим, що Італія не отримала всіх територій, на які розраховувала, зокрема Фіуме та Далмацію.
Людські втрати	Близько 460 тис. загиблих, 500 тис. скалічених, понад 1,5 млн полонених.
Фінанси	Війна коштувала близько 46 млрд лір; зовнішній борг зріс приблизно на 19 млрд лір.
Економіка	Падіння промислового і сільськогосподарського виробництва, інфляція, криза 1920 р.
Суспільство	Збіднення середніх верств, масові страйки, фабричні захоплення 1918–1920 рр.

2. «Червоне дворіччя» та слабкість парламенту

У 1918–1920 рр. в Північній Італії поширилися страйки й захоплення підприємств робітниками. На виборах 1919 р. значного успіху досягли соціалісти. Уряд Джованні Джолітті намагався компромісами знизити напругу, але страх власників і середніх верств перед революцією посилив попит на праві силові організації.

3. Виникнення фашистського руху

У березні 1919 р. Беніто Муссоліні створив у Мілані «Фаші ді комбаттіменто» — бойові спілки.

Початкові риси	Зміст
Співпраця класів	Замість класової боротьби проголошувалася необхідність підпорядкувати соціальні групи «загальнонаціональним» інтересам.
Сильна держава	Держава мала стояти над окремими групами і керувати суспільством.
Націоналізм	Культ величі Італії, реваншистські настрої, прагнення розширення впливу.
Популізм	Початкова програма містила також демократичні й соціальні обіцянки, від більшості яких фашисти згодом відмовилися.

Фашистів підтримували частина фронтовиків, дрібних власників, службовців, молоді, люмпенізованих верств; важливим було й зближення з великим капіталом. Фашистські загони застосовували насильство проти соціалістів, комуністів і профспілок.

4. «Похід на Рим»

Дата	Подія
24 жовтня 1922	Фашистський з'їзд у Неаполі; демонстрація готовності взяти владу.
27 жовтня	Мобілізація фашистських загонів.
28 жовтня	«Похід на Рим». Уряд просив короля оголосити надзвичайний стан.
29 жовтня	Король Віктор Еммануїл III доручив Муссоліні сформував уряд.

Важливо. Фашисти прийшли до уряду не лише силовим тиском. Вирішальним було рішення короля не застосувати армію і легально призначити Муссоліні прем'єр-міністром.

5. Від коаліційного уряду до диктатури

Рік / етап	Крок до диктатури
1922	Спочатку уряд Муссоліні був коаліційним.
Грудень 1922	Створення Великої фашистської ради.
Січень 1923	Формування фашистської міліції.

Рік / етап	Крок до диктатури
1924	Парламентські вибори відбувалися під тиском і насильством; після вбивства депутата Дж. Маттеотті опозиція залишила парламент (Авентинський блок).
1926	Розпущено незалежні профспілки; надзвичайні закони ліквідували всі партії, крім фашистської, закрили опозиційну пресу, створили Особливий трибунал.
1928	Вибори фактично перетворилися на схвалення єдиного списку; Велика фашистська рада стала центральним органом режиму.

Гасло режиму. «Все в державі, все для держави, і нічого поза державою» — формула, що передавала тоталітарні претензії фашистського режиму.

6. Відносини з Католицькою церквою

У 1929 р. уряд Муссоліні та папа Пій XI уклали Латеранські угоди. Вони врегулювали тривалий конфлікт між італійською державою та папством; було визнано суверенітет Ватикану.

7. Корпоративна держава

Корпоративна держава — модель, у якій працівники й підприємці організовуються в контрольовані державою галузеві корпорації. Офіційно це мало примирити інтереси праці й капіталу, фактично ж посилювало контроль фашистської держави над економічним і соціальним життям.

Крок	Зміст
1927 — «Хартія праці»	Проголошення принципів корпоративної організації трудових відносин.
1930	Створення Національної ради корпорацій.
3 1934	Формування 22 галузевих корпорацій.
1939	Палату депутатів замінено Палатою фашій і корпорацій.

Корпоративна система не ліквідувала приватну власність, але ставила економічні та трудові відносини під контроль фашистської партії і держави.

8. Хронологія

Дата	Подія
Березень 1919	Створення «Фаші ді комбаттіменто».
1921	Фашисти отримали 35 місць у парламенті.
28–29 жовтня 1922	«Похід на Рим» і призначення Муссоліні главою уряду.
1924	Вибори під тиском; убивство Дж. Маттеотті.
1926	Надзвичайні закони; оформлення однопартійної диктатури.
1927	«Хартія праці».
1929	Латеранські угоди.
1934	Формування системи корпорацій.
1939	Палата фашій і корпорацій.

9. Запитання для закріплення

- 1.** Чому після війни в Італії поширилися реваншистські й радикальні настрої? (§12, с. 76–77)
- 2.** Які соціальні групи підтримували фашистський рух і чому? (§12, с. 77–78)
- 3.** Як відбувся «похід на Рим» і чому король передав владу Муссоліні? (§12, с. 78)
- 4.** Які кроки 1922–1928 рр. перетворили уряд на диктатуру? (§12, с. 78–80)
- 5.** Що передбачали Латеранські угоди? (§12, с. 80)
- 6.** Що таке корпоративна держава і як вона працювала в Італії? (§12, с. 80–81)

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Урок 12. Німеччина в 20-х–30-х рр. Веймарська республіка і нацистська диктатура

Головна думка. Веймарська республіка поєднувала демократичну конституцію з тяжкою спадщиною війни та Версаля. Криза 1929–1933 рр. підірвала підтримку демократії й відкрила шлях НСДАП. Після призначення Гітлера канцлером нацисти швидко ліквідували політичні свободи й створили диктатуру.

Після уроку учні мають уміти: характеризувати Веймарську конституцію; пояснювати кризи 1923 і 1929–1933 рр.; простежувати шлях НСДАП до влади; визначати основні риси нацистської ідеології та режиму.

Основа: І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», § 13, с. 82–89.

1. Веймарська конституція 1919 р.

Елемент	Зміст
Права людини	Свобода слова, преси, зборів і об'єднань; визнання приватної власності, профспілок та колективних договорів.
Вибори	Загальне, рівне виборче право для чоловіків і жінок з 20 років.
Форма держави	Республіка, федеративний устрій земель.
Рейхстаг	Головний законодавчий орган.
Президент	Обирався на 7 років, мав широкі повноваження, призначав уряд, був верховним головнокомандувачем.

Конституцію ухвалили 31 липня 1919 р. Вона створила демократичні інституції, але широкі президентські повноваження згодом стали одним із каналів послаблення парламентського правління.

2. Версальські обмеження

- Втрата частини територій і всіх колоній; Саар опинився під особливим режимом.
- Репарації — 132 млрд золотих марок.
- Армія обмежувалася 100 тис. військових.

- Заборонено важку артилерію, танки, підводні човни та військову авіацію.
- Рейнська зона демілітаризувалася.

Політичний наслідок. Версаль став важливим джерелом реваншистських настроїв, які використовували антидемократичні сили.

3. Криза 1923 р. і «півний путч»

Явище	Зміст
Рурська криза	У січні 1923 р. Франція й Бельгія окупували Рур через невиконання репараційних платежів.
Гіперінфляція	У серпні–листопаді 1923 р. ціни зросли приблизно у 854 тис. разів; курс долара досяг близько 4,7 трлн марок.
8 листопада 1923	НСДАП на чолі з А. Гітлером спробувала здійснити переворот у Мюнхені — «півний путч».
Наслідок	Путч провалився, але нацистський рух отримав загальнонаціональну відомість.

4. Стабілізація 1924–1929 рр.

Після запровадження плану Дауеса до Німеччини надійшли значні американські кредити. Це сприяло модернізації промисловості й фінансовій стабілізації.

- У 1928 р. обсяг промислового виробництва перевищив довоєнний приблизно на 8 %.
- Німеччина повернулася на друге місце у світі за промисловим потенціалом після США.
- У квітні 1925 р. президентом став Пауль фон Гінденбург.

Суперечність стабілізації. Економічне відновлення значною мірою залежало від іноземних, передусім американських, кредитів. Тому світова криза швидко вдарила по Німеччині.

5. Велика депресія і політична радикалізація

До початку 1933 р. безробіття наблизилося до 9 млн осіб — приблизно половини найманих працівників. Мільйони виборців втрачали довіру до традиційних партій.

Вибори / подія	Результат
1930 р.	НСДАП отримала 107 мандатів після 6,5 млн голосів; СДПН — 143, комуністи — 77, Центр — 68.

Вибори / подія	Результат
Президентські вибори 1932	П. Гінденбург переміг А. Гітлера та Е. Тельмана.
Липень 1932	НСДАП — 230 місць; СДПН — 133; КРН — 89; Центр — 75.
Листопад 1932	НСДАП втратила близько 2 млн голосів і мала 192 місця; СДПН — 121, КРН — 100.
30 січня 1933	Гінденбург призначив Гітлера рейхсканцлером.

Ліві партії разом мали значну підтримку, але гостра ворожнеча між соціал-демократами й комуністами унеможливила створення єдиного антинацистського фронту.

6. Основні положення нацистської ідеології

Ідея	Зміст
Расова ієрархія	Проголошення «арійців» вищою расою; расизм і антисемітизм.
Образ ворога	Пошук внутрішніх і зовнішніх «винуватців» проблем Німеччини.
Реваншизм	Відмова від Версальських обмежень і прагнення перегляду кордонів.
«Життєвий простір»	Ідея територіального розширення, передусім на Схід.
Культ сили	Насильство і війна подавалися як допустимі засоби політики.
Фюрер-принцип	Безумовне підпорядкування вождю.

Антисемітизм у державній політиці. У 1935 р. расові закони позбавили євреїв частини громадянських прав і державних посад, забороняли змішані шлюби. 9–10 листопада 1938 р. відбувся масовий єврейський погром, що засвідчив подальшу радикалізацію переслідувань.

7. Як демократію ліквідували у 1933–1934 рр.

Дата	Крок
1 лютого 1933	Розпуск рейхстагу.
27–28 лютого	Пожежа рейхстагу; наступного дня надзвичайний декрет призупинив основні громадянські свободи.

Дата	Крок
5 березня	Нові вибори; мандати 81 комуністичного депутата згодом анульовано.
23 березня	Закон про надзвичайні повноваження уряду фактично позбавив парламент законодавчої самостійності.
1933	Заборона КПН, СДПН, незалежних профспілок, а потім усіх інших партій.
2 серпня 1934	Після смерті Гінденбурга Гітлер об'єднав повноваження президента і канцлера; армія склала присягу особисто йому.
19 серпня 1934	Плебісцит: за об'єднання повноважень, за даними підручника, проголосувало 89,9 %.

8. Механізми нацистської диктатури

Сфера	Інструменти
Пропаганда	Міністерство пропаганди Й. Геббельса, контроль преси й радіо, масові ритуали, спалення небажаних книжок.
Молодь	Гітлер'югенд — понад 8 млн; Союз німецьких дівчат — понад 9 млн учасниць.
Праця	Німецький трудовий фронт замість незалежних профспілок; у джерелі згадано близько 23 млн членів.
Репресії	Гестапо, СА, СС, СД; концтабори Дахау, Бухенвальд, Заксенгаузен. На початок 1939 р. — понад 300 тис. політичних в'язнів.
Економіка	Державне регулювання, громадські роботи, мілітаризація; з 1936 р. — прискорена підготовка господарства до війни.

9. Хронологія

Дата	Подія
31 липня 1919	Веймарська конституція.
1923	Рурська криза, гіперінфляція, «півний путч».
1924–1929	Економічна стабілізація.
1929–1933	Велика депресія і різке зростання безробіття.
30 січня 1933	Гітлер — рейхсканцлер.
23 березня 1933	Надзвичайні законодавчі повноваження уряду.
1934	Оформлення особистої диктатури Гітлера.
1935	Расові закони.

Дата	Подія
9–10 листопада 1938	Масовий єврейський погром.

10. Запитання для закріплення

1. Які демократичні права закріплювала Веймарська конституція? (§13, с. 82)
2. Чому Версальський договір був джерелом політичної нестабільності? (§13, с. 82–83)
3. Що спричинило гіперінфляцію й кризу 1923 р.? (§13, с. 83–84)
4. Чому Велика депресія посилила НСДАП? (§13, с. 85–86)
5. Назвіть основні елементи нацистської ідеології. (§13, с. 86–87)
6. Якими кроками у 1933–1934 рр. нацисти ліквідували демократію? (§13, с. 87–88)
7. Які інституції забезпечували пропаганду, контроль і репресії? (§13, с. 88–89)

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Урок 13. Радянський Союз у 20-х–30-х рр.

Головна думка. СРСР формально будувався як федерація республік, але фактично перетворився на жорстко централізовану партійно-державну систему. НЕП тимчасово поєднав державний контроль із ринковими елементами. Наприкінці 1920-х років сталінське керівництво перейшло до форсованої індустріалізації, насильницької колективізації та масового терору.

Після уроку учні мають уміти: пояснювати утворення СРСР і сутність НЕПу; характеризувати радянську модель тоталітаризму; аналізувати індустріалізацію й колективізацію; визначати наслідки Голодомору і Великого терору.

Основа: І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», § 14, с. 90–97.

1. Утворення СРСР

До 1922 р. більшовики встановили контроль над значною частиною території колишньої Російської імперії. Постало питання про форму об'єднання радянських республік.

Проект / підхід	Сутність
«Автономізація» Й. Сталіна	Включення інших радянських республік до Росії на правах автономій.
Федеративний підхід В. Леніна	Формально рівноправний союз республік у новій союзній державі.
Інші пропозиції	У дискусії згадувався й конфедеративний підхід грузинських більшовиків.

Дата	Подія
29 грудня 1922	Конференція повноважних делегацій схвалила документи про утворення Союзу.
30 грудня 1922	I Всесоюзний з'їзд Рад проголосив створення СРСР.
1924	Прийнята союзна Конституція.

Поняття. Федерація — союзна держава, частини якої мають визначені законом повноваження. Конфедерація — союз самостійних держав для спільного виконання певних завдань. Автономія — обмежене самоврядування частини держави.

Підручник наголошує: попри формальні права союзних республік, реальна влада концентрувалася в загальносоюзному партійному центрі.

2. Криза «воєнного комунізму» і перехід до НЕПу

Після громадянської війни промисловість і транспорт були зруйновані, село виснажене реквізиціями. У 1921–1923 рр. голод охопив Україну, Поволжя, Урал, Казахстан і Західний Сибір: за даними підручника, голодували близько 30 млн осіб, понад 3 млн померли.

- Селянські повстання, зокрема Тамбовське.
- Повстання моряків у Кронштадті.
- Господарський колапс і падіння підтримки більшовицької влади.

У березні 1921 р. X з'їзд РКП(б) вирішив перейти до нової економічної політики.

3. Основні риси НЕПу

Сфера	Зміна
Село	Продрозкладку замінили натуральним податком; дозволили оренду землі, найману працю та кооперацію.
Промисловість	Денаціоналізація частини дрібних і середніх підприємств; великі підприємства об'єднували в трести й переводили на господарський розрахунок.
Приватний сектор	Дозволено оренду, концесії, приватну торгівлю.
Праця	Скасування загальної трудової повинності; перехід до грошової оплати.
Гроші	Грошова реформа, запровадження червінця.
Політика	Однопартійна диктатура й репресії не скасовувалися.

Суперечність НЕПу. В економіці частково відновили ринкові відносини, але в політичній сфері зберігалася монополія більшовицької партії. Саме ця суперечність робила НЕП нестійким у межах радянської диктатури.

4. Формування радянської тоталітарної моделі

Сфера	Риси
Політика	Однопартійність, зрощення партії й держави, усунення опозиції, культ керівника, розгалужений каральний апарат.
Економіка	Переважаюча державна власність, централізоване планування, примусова праця, мілітаризація, ізоляція від світового ринку.
Духовне життя	Контроль освіти, культури, преси, науки; ідеологічна монополія.

- **1922 р.** Судовий процес над есерами; примусове вислання частини інтелектуалів, серед яких М. Бердяєв, П. Сорокін, С. Франк.
- **Табірна система.** Табори примусової праці існували від початку 1920-х; Соловецький табір став одним із важливих осередків майбутньої системи ГУЛАГ.
- **1936 р.** У табірній системі, за даними джерела, перебувало близько 1,296 млн осіб.

5. Боротьба за владу після смерті Леніна

В. Ленін помер 21 січня 1924 р. Й. Сталін із 1922 р. займав посаду генерального секретаря партії й поступово використав кадровий контроль для усунення суперників.

Період	Основний суперник / група	Результат
1923–1924	Лев Троцький	Політичне послаблення і відсторонення.
1925–1927	Г. Зінов'єв, Л. Каменєв, Л. Троцький	Розгром «об'єднаної опозиції».
1928–1929	М. Бухарін, О. Риков, М. Томський	Усунення «правого ухилу».
1929	Й. Сталін	Остаточне утвердження особистого лідерства й курс на «революцію згори».

6. Форсована індустріалізація

Перший п'ятирічний план охоплював 1928–1932 рр., другий — 1933–1937 рр. Джерело наголошує: офіційні заяви про «дострокове виконання» першої п'ятирічки не означали реального виконання всіх запланованих показників.

Мета / метод	Зміст
Пріоритет	Важка промисловість, енергетика, машинобудування, оборонні галузі.
Символ	Будівництво Дніпрогесу та інших великих промислових об'єктів.
Фінансування	Низький рівень споживання, податки, примусові позики, інфляція, вилучення ресурсів із села.
Праця	Пропаганда ударництва і стаханівського руху, використання праці в'язнів.
Результат	Створено нові галузі; СРСР вийшов на друге місце у світі за обсягом промислового виробництва після США.

7. Насильницька колективізація

XV з'їзд ВКП(б) у грудні 1927 р. проголосив курс на колективізацію. Хлібозаготівельна криза 1928 р. стала приводом до посилення примусових заходів.

Елемент	Прояв
Колгоспи	Примусове об'єднання землі, реманенту й худоби селян у колективні господарства.
Хлібозаготівлі	Обов'язкові поставки державі за низькими цінами.
«Розкуркулення»	Конфіскація майна, виселення й депортації селян, оголошених «куркулями».
Масштаб вилучень	У джерелі вказано, що держава могла вилучати 60–70 % зерна.
Завершення	Наприкінці 1933 р. колективізовано близько 65 % господарств; до 1937 р. — понад 90 %.

8. Голодомор 1932–1933 рр.

Позиція підручника. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні подано як штучно створений голод і геноцид українського селянства. У 1931–1932 рр., попри голод, із СРСР було вивезено за кордон близько 70 млн пудів зерна.

Голод охопив також інші регіони СРСР, зокрема Казахстан. В Україні масова смертність поєднувалася з репресивними хлібозаготівлями, обмеженням пересування й покараннями за спроби зберегти продовольство.

9. Командна система і Великий терор

- **1932 р.** Запровадження паспортної системи та прописки. Значна частина селян паспортів не отримувала, що прив'язувало їх до колгоспів.
- **Трудові книжки.** Посилення адміністративного контролю над працівниками.
- **1928 р.** «Шахтинська справа» стала одним із перших великих показових процесів проти «шкідників».
- **1 грудня 1934 р.** Убивство С. Кірова використано як привід для нової хвилі репресій.
- **1937–1938 рр.** «Великий терор»: масові арешти, вироки й розстріли. За наведеними в підручнику даними, в Україні було засуджено 198 918 осіб, приблизно дві третини — до розстрілу.

10. Хронологія

Дата	Подія
Березень 1921	Перехід до НЕПу.
30 грудня 1922	Утворення СРСР.
21 січня 1924	Смерть В. Леніна.
1928–1932	Перша п'ятирічка.
1929	Остаточне утвердження Сталіна як одноосібного лідера.
1929–1930-ті	Форсована колективізація та «розкуркулення».
1932–1933	Голодомор в Україні.
1933–1937	Друга п'ятирічка.
1937–1938	Великий терор.

11. Запитання для закріплення

1. Як і коли було створено СРСР? Чому його федеративність значною мірою була формальною? (§14, с. 90–91)
2. Які головні елементи НЕПу і чим він відрізнявся від «воєнного комунізму»? (§14, с. 91–92)
3. Назвіть політичні, економічні та духовні риси радянської тоталітарної моделі. (§14, с. 92–93)
4. Як Сталін усунув головних внутрішньопартійних суперників? (§14, с. 93–94)
5. Які цілі та методи мала форсована індустріалізація? (§14, с. 94–95)
6. Як відбувалася насильницька колективізація? (§14, с. 95–96)

- 7.** Як підручник визначає характер Голодомору 1932–1933 рр.? (§14, с. 96)
- 8.** Що таке Великий терор і якими були його масштаби в Україні за наведеними даними? (§14, с. 96–97)

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Урок 14. Виклики міжвоєнного часу. Демократія, авторитаризм, тоталітаризм. Громадянська війна в Іспанії

Головна думка. Міжвоєнна Європа пройшла шлях від революційної хвилі через відносну стабілізацію до світової економічної кризи. Криза посилила протистояння демократії, авторитаризму й тоталітаризму. Громадянська війна в Іспанії стала одним із найгостріших проявів цього конфлікту.

Після уроку учні мають уміти: порівнювати демократичний, авторитарний і тоталітарний режими; пояснювати радикалізацію 1930-х років; характеризувати причини, сторони, міжнародне втручання і наслідки громадянської війни в Іспанії.

Основа: І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», § 15, с. 98–104.

1. Три етапи міжвоєнної Європи

Період	Характеристика
1918–1923	Революційна хвиля, соціальні конфлікти, післявоєнна нестабільність.
1924–1929	Відносна економічна і політична стабілізація.
1929–1933	Світова економічна криза, масове безробіття, політична радикалізація.

2. Основні типи політичних режимів

Ознака	Демократія	Авторитаризм	Тоталітаризм
Влада	Формується через конкурентні вибори.	Зосереджена в руках особи або вузької групи.	Монополія партії / вождя, претензія на всеохопний контроль.
Опозиція	Легальна.	Обмежена або частково заборонена.	Ліквідована.
Права і свободи	Гарантуються законом.	Звужені, але не обов'язково повністю знищені.	Підпорядковані інтересам держави / режиму.
Економіка	Переважно ринкова, можливе державне регулювання.	Може зберігатися приватна власність і ринок.	Сильний політичний контроль; у комуністичній моделі — командна економіка.

Ознака	Демократія	Авторитаризм	Тоталітаризм
Громадянське суспільство	Незалежні партії, профспілки, об'єднання.	Частина організацій може існувати.	Незалежні організації підпорядковуються або ліквідовуються.

3. Риси тоталітаризму

- **«Велика ідея».** Режим пропонує суспільству всеохопну мету та пояснення історії.
- **Вождь.** Лідер оголошується головним тлумачем істини; формується культ особи.
- **Партійна монополія.** Одна партія зливається з державним апаратом.
- **Образ ворога.** Для мобілізації населення постійно конструюється внутрішній або зовнішній ворог.
- **Терор і насильство.** Репресії використовуються як звичайний інструмент політики.
- **Контроль інформації.** Цензура, пропаганда, монополізація освіти і культури.
- **Контроль економіки.** Держава визначає ключові напрями господарства; ступінь контролю різниться залежно від типу режиму.

Термін. У 1920-х роках поняття «тоталітаризм» почали застосовувати для опису нових диктатур; у політичну лексику Італії його ввели Джованні Джентіле й Беніто Муссоліні.

4. Іспанія: передумови громадянської війни

Дата	Подія
1923	Встановлення диктатури генерала Мігеля Прімо де Рівери.
28 січня 1930	Відставка Прімо де Рівери.
1931	Повалення монархії і проголошення республіки.
1930-ті	Гострий конфлікт між лівими реформаторами, правими, армією, землевласниками, церквою та різними регіональними силами.

5. Початок громадянської війни

17 липня 1936 р. військовий заколот почався в іспанському Марокко. 18 липня він поширився на метрополію; у джерелі наведено сигнал «Над всією Іспанією безхмарне небо».

- На бік заколотників перейшло приблизно 80 % сухопутної армії.

- Значна частина авіації та військово-морського флоту залишилася вірною республіці.
- Одним із головних лідерів заколотників став генерал Франсіско Франко.

6. Міжнародне втручання

Сторона	Допомога
Німеччина й Італія → франкісти	Військова техніка, авіація, війська та інструктори. Німецький легіон «Кондор» брав участь у бомбардуванні Герніки.
СРСР → республіка	За даними підручника: близько 1000 літаків, 900 танків, 300 бронемашин, 1550 гармат; понад 2 тис. радянських добровольців і фахівців; продовольча та медична допомога.
Інтернаціональні бригади	Добровольці з різних країн, які воювали на боці республіканців.

Міжнародне втручання перетворило іспанський конфлікт на важливу арену протистояння європейських ідеологічних і геополітичних сил.

7. Внутрішні конфлікти в таборі республіканців

У травні 1937 р. уряд очолив Хуан Негрін. Радянська допомога посилила вплив комуністів і радянських спецслужб, а конфлікти між комуністами, соціалістами, анархістами та іншими лівими силами послаблювали республіканський табір.

8. Завершення війни і режим Франко

Дата	Подія
6 березня 1939	Створення Ради національної оборони в таборі республіканців.
Березень 1939	Рада погодилася на капітуляцію перед Франко.
28 березня 1939	Війська Франко вступили до Мадрида.
1939–1975	Диктатура Франсіско Франко.

- **Політична система.** Влада зосередилася в руках Франко; дозволено лише фалангістську політичну організацію.
- **Трудові відносини.** Створювалися «вертикальні» синдикати за корпоративним принципом.
- **Людські втрати.** У підручнику наведено оцінку близько 1 млн загиблих і приблизно 500 тис. емігрантів.

Висновок. Іспанська громадянська війна стала передвісником великого європейського конфлікту: вона поєднала внутрішню громадянську боротьбу з прямим втручанням фашистських держав, СРСР та міжнародних добровольців.

9. Хронологія

Дата	Подія
1923	Диктатура Прімо де Рівери.
1931	Проголошення республіки.
17-18 липня 1936	Початок військового заколоту і громадянської війни.
1937	Уряд Х. Негріна; загострення суперечностей у республіканському таборі.
Березень 1939	Поразка республіки; вступ франкістів до Мадрида.
1939-1975	Режим Ф. Франко.

10. Запитання для закріплення

1. Які етапи розвитку міжвоєнної Європи виділяє підручник? (§15, с. 98)
2. Порівняйте демократію, авторитаризм і тоталітаризм. (§15, с. 98-100)
3. Назвіть головні риси тоталітарної політичної моделі. (§15, с. 99-100)
4. Які причини сприяли громадянській війні в Іспанії? (§15, с. 101-102)
5. Хто підтримував франкістів і хто допомагав республіканцям? (§15, с. 102-103)
6. Чому внутрішні суперечності послабили республіканський табір? (§15, с. 103)
7. Якими були наслідки війни і характер режиму Франко? (§15, с. 103-104)

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Урок 15. Ідеологічне осмислення нових реалій суспільного життя

Головна думка. Економічні та політичні потрясіння міжвоєнної доби породили різні відповіді на питання про роль держави, власності, нації, свободи та соціальної справедливості. Частина ідеологій шукала шлях реформування демократії, інші виправдовували диктатуру, насильство й експансію.

Після уроку учні мають уміти: розрізняти ключові ідеології міжвоєнної доби; порівнювати їхнє ставлення до демократії, держави, власності й нації; не ототожнювати фашизм, нацизм, комунізм, соціал-реформізм, неолібералізм та інтегральний націоналізм.

Основа: І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», § 15, с. 98–104.

1. Чому ідеології стали особливо впливовими

Перша світова війна, революції 1918–1923 рр., економічна нестабільність, Велика депресія та масове безробіття поставили під сумнів старі політичні рецепти. Різні сили пропонували власну модель порядку і майбутнього.

Проблема	Питання, на яке відповідали ідеології
Економічна криза	Чи може ринок сам відновити рівновагу, чи потрібне активне державне втручання?
Соціальна нерівність	Реформи чи революція? Приватна власність чи її ліквідація?
Національне питання	Чи є нація однією з цінностей демократичної політики, чи вона має бути вищою за права особи?
Політична криза	Плюралізм і вибори чи однопартійна диктатура й культ вождя?

2. Комунізм

У джерелі комуністична ідеологія пов'язана з марксизмом та його лєнінським переосмисленням. Ленін обґрунтовував можливість соціалістичної революції й диктатури пролетаріату, а більшовицький режим перетворив ці ідеї на систему однопартійної влади.

- Класова боротьба як рушій історії.
- Ліквідація приватної власності на основні засоби виробництва.

- Диктатура пролетаріату в ленінському тлумаченні.
- Ідея світової революції; діяльність Комінтерну.
- У СРСР — партійна монополія й командна економіка.

3. Соціалізм / соціал-реформізм

Соціал-реформістські сили відмовлялися від неминучості насильницької революції. Вони прагнули розширювати соціальну справедливість через парламент, профспілки, соціальне законодавство й поступові реформи в межах ринкового суспільства.

4. Неолібералізм

Неоліберальна відповідь міжвоєнної доби в підручнику пов'язується з переосмисленням класичного лібералізму після Великої депресії. Зберігалися приватна власність, політичні свободи й ринок, але держава мала активніше регулювати економіку та соціальну сферу.

Приклад. «Новий курс» Ф. Рузвельта і кейнсіанські підходи демонстрували, що ринкову економіку можна стабілізувати через державні інвестиції, регулювання фінансів, підтримку зайнятості й соціальні програми.

5. Інтегральний націоналізм

Інтегральний націоналізм розглядав націю як органічне ціле й вимагав безумовного підпорядкування індивідуальних інтересів національним. У підручнику серед ідеологів цього напрямку згадано Дмитра Донцова.

Не ототожнювати. У джерелі інтегральний націоналізм подається як окрема ідейна течія, а не як автоматичний синонім фашизму або нацизму.

6. Фашизм

Італійський фашизм заперечував ліберальну демократію, підносив сильну державу, вождя, дисципліну, національну єдність і культ сили. Ідеалом проголошувалося відновлення величі, пов'язаної з образом Римської імперії, та контроль над Середземномор'ям.

- Антидемократизм і антикомунізм.
- Націоналізм і шовінізм.
- Культ вождя й сили.
- Корпоративна організація суспільства.
- Мілітаризм і експансіонізм.

7. Нацизм

Нацизм виник у Німеччині як радикальний різновид ультранаціоналістичної тоталітарної ідеології. На відміну від італійського фашизму, центральне місце в ньому займала расова теорія.

- Ідея расової нерівності та «арійської» переваги.
- Державний антисемітизм.
- Культ фюрера.
- Реваншизм і відмова від Версаля.
- «Життєвий простір» і територіальна експансія.
- Тотальний політичний та ідеологічний контроль.

8. Порівняльна таблиця

Ідеологія	Демократія	Власність / економіка	Ключова цінність / мета
Комунізм радянського типу	Однопартійна диктатура	Державна власність, командне планування	Класова перебудова суспільства, «соціалістичне» майбутнє
Соціал-реформізм	Парламентська демократія	Ринок + соціальні реформи	Соціальна справедливість без революції
Неолібералізм	Ліберальна демократія	Приватна власність + державне регулювання	Стабільний ринок, свободи, соціальна рівновага
Інтегральний націоналізм	Схильність підпорядковувати права особи інтересам нації	Не є єдиною економічною доктриною	Нація як органічна цілісність
Фашизм	Заперечення ліберальної демократії	Приватна власність під сильним державним контролем; корпоратизм	Сильна держава, національна єдність, експансія
Нацизм	Тоталітарна диктатура	Приватна власність під державним і воєнним регулюванням	Расова ієрархія, фюрер, «життєвий простір»

9. Як не плутати поняття

Якщо бачимо...	Найхарактерніше поняття
Державне регулювання ринку без ліквідації демократії і приватної власності	Неолібералізм / кейнсіанський реформізм
Парламентський шлях до соціальних реформ	Соціал-реформізм

Якщо бачимо...	Найхарактерніше поняття
Партійна монополія + ліквідація приватної власності на засоби виробництва	Комуністичний режим радянського типу
Корпоративна держава + культ вождя + італійський ультра націоналізм	Фашизм
Расова теорія + антисемітизм + «життєвий простір»	Нацизм
Безумовне підпорядкування особи інтересам нації як цілого	Інтегральний націоналізм

10. Запитання для закріплення

1. Чому міжвоєнна криза посилила популярність радикальних ідеологій? (§15, с. 98–100)
2. Чим соціал-реформізм відрізнявся від комуністичної революційної моделі? (§15, с. 100–101)
3. Чому «Новий курс» не можна називати відмовою від ринкової економіки? (§9; §15)
4. Що є головною ознакою інтегрального націоналізму в трактуванні підручника? (§15, с. 100–101)
5. Які риси спільні для фашизму й нацизму? (§12, §13, §15)
6. Яка риса особливо вирізняє нацизм від італійського фашизму? (§13, §15)

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Урок 16. Практичне заняття № 3.

Порівняння тоталітарних режимів

Головна думка. Практична робота спрямована не на механічне запам'ятовування, а на порівняння конкретних ознак тоталітаризму в Італії, Німеччині та СРСР.

Після уроку учні мають уміти: за критеріями визначати наявність ознак тоталітаризму; аргументувати висновок прикладами; бачити спільні механізми диктатур і відмінності їхніх ідеологій та економічних моделей.

Основа: І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», § 16, с. 105.

1. Завдання

Спираючись на матеріал уроків 11–15 та §12–16 підручника, заповніть порівняльну таблицю. У кожній клітинці наведіть не лише «так/ні», а короткий конкретний приклад.

Критерій	Італія, 1922-1939	Німеччина, 1933-1939	СРСР, 1920-1930-ті
1.1. «Велика ідея», що пояснює мету розвитку суспільства			
1.2. Масова пропаганда, підміна індивідуальних цінностей офіційними			
2.1. Провідна роль держави в економіці, великі державні проекти			
2.2. Відчуження виробника від власності та самостійного рішення			
2.3. Ізоляція або обмеження зв'язків зі світовою економікою			
3.1. Придушення політичної опозиції			
3.2. Культ керівника			
3.3. Мілітаризм і культ сили			
3.4. Націоналізм, ксенофобія, державний антисемітизм			
3.5. Територіальні претензії та агресивна зовнішня політика			

2. Опорний матеріал для аргументації

Країна	Приклади, які можна використати
Італія	Однопартійність після 1926 р.; Велика фашистська рада; культ дуче; корпоративна держава; фашистська міліція; націоналізм і милітаризм; Латеранські угоди.
Німеччина	НСДАП як єдина партія; фюрер-принцип; гестапо, СС і концтабори; Міністерство пропаганди; расові закони 1935 р.; антисемітизм; милітаризація економіки; «життєвий простір».
СРСР	Монополія ВКП(б); культ Сталіна; ГУЛАГ; командна економіка; п'ятирічки; колективізація; масові репресії; ідеологічний контроль освіти, культури і преси.

3. Порівняйте не лише спільне, а й відмінне

Питання	Підказка для висновку
Чи однакова роль приватної власності?	У СРСР основні засоби виробництва були державними; в Італії та Німеччині приватна власність зберігалася, але держава дедалі сильніше її контролювала.
Чи однакові центральні ідеї?	Італійський фашизм ставив у центр державу й національну велич; нацизм — расу й «життєвий простір»; сталінізм офіційно спирався на комуністичну класову ідеологію.
Чи однакові масштаби репресій?	У всіх трьох режимах опозицію переслідували, але форми, масштаби й цільові групи відрізнялися.
Чи всі режими однаково були антисемітськими?	Державний расовий антисемітизм був визначальною рисою нацизму; не слід механічно переносити його на інші режими.

4. Завдання до групової роботи

1. Група 1: доведіть або спростуйте тезу «усі тоталітарні режими однакові».
2. Група 2: порівняйте роль партії та вождя в Італії, Німеччині та СРСР.
3. Група 3: порівняйте економічні моделі трьох режимів.
4. Група 4: порівняйте використання пропаганди, молодіжних організацій і репресій.

5. Висновок, який має сформулювати учень

Орієнтир. Тоталітарні режими мали спільні механізми: однопартійність, культ вождя, пропаганду, придушення опозиції та прагнення контролювати суспільство. Водночас їхні ідеології, ставлення до власності, раси, класу й нації істотно відрізнялися.

ТЕМА 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Урок 17. Узагальнення і тематичне оцінювання

Головна думка. Узагальнення теми має показати, як різні держави відповіли на однакові виклики: наслідки війни, модернізацію, масове суспільство і Велику депресію. США, Велика Британія та Франція зберегли демократію, тоді як Італія, Німеччина і СРСР стали прикладами різних тоталітарних моделей.

Мета: порівнювати політичний та економічний розвиток провідних держав; установлювати хронологію; використовувати поняття теми; виконувати тестові, хронологічні та порівняльні завдання.

Основа: § 16, с. 105 та матеріал § 9–15.

1. Підсумкова порівняльна таблиця

Держава	Політичний розвиток	Економічна відповідь / особливість	Ключові постаті
США	Парламентська демократія; республіканські адміністрації → Ф. Рузвельт	«Проспериті» → Велика депресія → «Новий курс» і державне регулювання	В. Гардінг, К. Кулідж, Г. Гувер, Ф. Д. Рузвельт
Велика Британія	Збереження парламентської демократії, піднесення лейбористів	Національний уряд, відмова від золотого стандарту, протекціонізм, імперські преференції	Д. Ллойд Джордж, Р. Макдональд
Франція	Політичні блоки; Народний фронт	Дирижизм, соціальні реформи, 40-годинний тиждень і оплачувані відпустки	Ж. Клемансо, Р. Пуанкаре, Л. Блюм, Е. Даладьє
Італія	Фашистська диктатура	Корпоративна держава; збереження приватної власності під держконтролем	Б. Муссоліні
Німеччина	Веймарська республіка → нацистська диктатура	Стабілізація на кредитах → криза → мілітаризоване державне регулювання	П. Гінденбург, А. Гітлер
СРСР	Однопартійна комуністична диктатура; сталінський тоталітаризм	НЕП → командна економіка, п'ятирічки, колективізація	В. Ленін, Й. Сталін

2. Ключова хронологія теми

Рік / дата	Подія
1920	19-та поправка в США; створення Французької комуністичної партії.
1921	Перехід до НЕПу; Ірландська Вільна держава.
1922	«Похід на Рим»; утворення СРСР; початок американського економічного підйому за текстом §9.
1923	Рурська криза та гіперінфляція в Німеччині; «півний путч».
1924	Перший лейбористський уряд у Британії; стабілізація Німеччини.
1926	Загальний страйк у Британії; фашистські надзвичайні закони в Італії.
1928	Зрівняння виборчих прав жінок і чоловіків у Британії; початок першої п'ятирічки в СРСР.
24 жовтня 1929	Біржовий крах у США.
1929–1933	Велика депресія.
1932–1933	Голодомор в Україні.
30 січня 1933	Гітлер призначений канцлером.
6 лютого 1934	Праворадикальні виступи в Парижі.
1935	Расові закони в Німеччині.
1936	Народний фронт у Франції; початок громадянської війни в Іспанії.
1937–1938	Великий терор у СРСР.
Березень 1939	Перемога Франко в Іспанії.

3. Основні поняття — коротко

Поняття	Визначення
Проспериті	Економічне процвітання США у 1920-х роках.
Велика депресія	Глибока світова економічна криза, що розпочалася 1929 р.
Державне регулювання	Активний вплив держави на економічні процеси при збереженні ринку.
Авторитаризм	Режим з концентрацією влади в одній особі / групі та обмеженим політичним плюралізмом.

Поняття	Визначення
Тоталітаризм	Режим, що прагне всеохопного контролю над політикою, економікою, суспільством і духовним життям.
Корпоративна держава	Фашистська модель організації працівників і підприємців у державноконтрольовані галузеві корпорації.
Нацизм	Німецька тоталітарна ідеологія з расизмом, антисемітизмом, фюрер-принципом та експансіонізмом.
НЕП	Нова економічна політика більшовиків із частковим відновленням ринку за збереження політичної диктатури.

4. Тематичний тест

1. Яка подія стала початком Великої депресії у США?

А. Загальний страйк 1926 р. Б. Біржовий крах 24 жовтня 1929 р.
В. «Похід на Рим» Г. Рурська криза

2. Хто започаткував «Новий курс» у США?

А. Г. Гувер Б. В. Гардінг В. Ф. Д. Рузвельт Г. К. Кулідж

3. Яка партія стала головною альтернативою консерваторам у Великій Британії?

А. Лейбористська Б. Комуністична В. Фашистська Г. Радикальна

4. Коли відбувся загальний страйк у Великій Британії?

А. 1921 Б. 1924 В. 1926 Г. 1931

5. Яка політична коаліція перемогла у Франції 1936 р.?

А. Національний блок Б. Народний фронт В. Фашистська рада Г. Ліга Націй

6. Яке рішення характерне для Народного фронту у Франції?

А. 12-годинний робочий день Б. Заборона профспілок В. 40-годинний робочий тиждень Г. Ліквідація парламенту

7. «Похід на Рим» відбувся...

А. 1919 Б. 1922 В. 1926 Г. 1933

8. Яка модель була проголошена фашистською Італією?

А. Корпоративна держава Б. Федерація рад В. Конституційна монархія Г. Ліберальна республіка

9. Яка подія відбулася в Німеччині 30 січня 1933 р.?

А. Прийнято Веймарську конституцію Б. Гітлера призначено рейхсканцлером
В. Розпочалася Рурська криза Г. Укладено Латеранські угоди

10. Центральною рисою нацистської ідеології була...

А. Расова ієрархія та антисемітизм Б. Вільна конкуренція без

держави

В. Парламентський плюралізм Г. Пацифізм

11. Коли було проголошено СРСР?

А. 1917 Б. 1921 В. 30 грудня 1922 Г. 1928

12. Що означав НЕП?

А. Повну ліквідацію ринку Б. Часткове повернення ринкових механізмів за однопартійної диктатури

В. Відновлення монархії Г. Перехід до багатопартійності

13. Який процес супроводжувався «розкуркуленням»?

А. Індустріалізація США Б. Колективізація в СРСР В. Народний фронт у Франції Г. Корпоратизація Італії

14. Коли відбувся Голодомор в Україні?

А. 1921–1922 Б. 1924–1925 В. 1932–1933 Г. 1937–1938

15. Який режим допускає обмежений плюралізм, але концентрує владу в одних руках?

А. Демократія Б. Авторитаризм В. Тоталітаризм Г. Анархія

16. Хто очолив франкістів під час громадянської війни в Іспанії?

А. Х. Негрін Б. Ф. Франко В. Л. Блюм Г. М. Торез

17. Які держави надавали основну військову допомогу франкістам?

А. США й Франція Б. Німеччина й Італія В. СРСР і Велика Британія Г. Польща й Чехословаччина

18. Неоліберальна відповідь на кризу передбачала...

А. Ліквідацію приватної власності Б. Державне регулювання ринку при збереженні приватної власності

В. Однопартійну диктатуру Г. Расову державу

19. Яка ознака найбільше вирізняла нацизм від італійського фашизму?

А. Виборче право жінок Б. Расова теорія та державний антисемітизм

В. Соціальне страхування Г. Профспілковий плюралізм

20. Яка держава в 1930-х зберегла парламентську демократію?

А. Німеччина Б. Італія В. Велика Британія Г. СРСР

5. Установіть відповідність

Ліва колонка	Права колонка
1. Ф. Д. Рузвельт	А. Фашистська Італія
2. Б. Муссоліні	Б. «Новий курс»

Ліва колонка	Права колонка
3. Л. Блюм	В. Народний фронт
4. А. Гітлер	Г. Нацистська Німеччина
5. Й. Сталін	Д. Форсована індустріалізація та колективізація

Відповідь: 1 — __; 2 — __; 3 — __; 4 — __; 5 — __.

6. Розташуйте події у хронологічній послідовності

1. Прихід Гітлера до влади.
2. «Похід на Рим».
3. Початок Великої депресії.
4. Початок громадянської війни в Іспанії.
5. Перехід більшовиків до НЕПу.

Послідовність номерів: _____.

7. Відкриті запитання

1. Порівняйте шляхи подолання економічної кризи в США та Німеччині.
2. Чому демократія збереглася у Великій Британії та Франції, але була ліквідована в Італії й Німеччині?
3. Назвіть три спільні та три відмінні риси фашистського, нацистського і сталінського режимів.
4. Поясніть, чому громадянська війна в Іспанії вважається міжнародним конфліктом за участю зовнішніх сил.

ТЕМА 3 • МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВИКЛАДАЧА

Відповіді до тематичного оцінювання**Тест 1-20:**

1 — Б; 2 — В; 3 — А; 4 — В; 5 — Б; 6 — В; 7 — Б; 8 — А; 9 — Б; 10 — А; 11 — В; 12 — Б; 13 — Б; 14 — В; 15 — Б; 16 — Б; 17 — Б; 18 — Б; 19 — Б; 20 — В.

Відповідність. 1 — Б; 2 — А; 3 — В; 4 — Г; 5 — Д.

Хронологія. 5 (НЕП, 1921) → 2 («Похід на Рим», 1922) → 3 (крах 1929) → 1 (Гітлер — канцлер, 1933) → 4 (Іспанія, 1936).

Орієнтири до відкритих відповідей

- **США та Німеччина.** США зберегли демократію й ринок, але посилили державне регулювання; Німеччина після 1933 р. поєднала приватну власність із диктатурою, милітаризацією та підготовкою до війни.
- **Демократія.** У Британії та Франції діяли сильні парламентські традиції, легальна партійна конкуренція й механізми соціального компромісу; в Італії та Німеччині кризи, радикалізація й помилки політичних еліт відкрили шлях диктатурі.
- **Три режими.** Спільне: однопартійність, культ лідера, пропаганда, репресії. Відмінне: ідеологічний центр (держава / раса / клас), структура власності, масштаби й цільові групи терору.
- **Іспанія.** Війна була внутрішньою громадянською боротьбою, але Німеччина, Італія, СРСР і міжнародні добровольці прямо впливали на перебіг бойових дій.

Джерельна основа

Матеріал КМЗ укладено за наданим підручником І. Я. Щупака «Всесвітня історія. 10 клас» (2018), § 9–16, с. 58–105, та календарним плануванням із наданого файлу «Всесвітня історія (сплошняк).docx». Зовнішні джерела для змісту цієї редакції не використовувалися.